

BERTRAND RUSSELL

AHOGY ÉN LÁTOM A VILÁGOT

Száz évvel ezelőtt, 1872. május 18-án született korunk egyik jellegzetes személyisége, Bertrand Russell. Nehéz eldönteni, vajon mint tudós, matematikus, filozófus, politikus, megfélemlíthetetlen békeharcos vagy író (1954-ben elnyerte az irodalmi Nobel-díjat) volt-e jelentősebb. Mindenesetre a tudósoknak és a filozófusoknak ahhoz a kis csoportjához tartozott, akiknek nevét a tömegek is ismerték szerte a világon. Hazájában és sok más nyugati országban az uralkodó körök forradalmárnak tartották, és úgy vélték, számukra a világ biztonságosabb lenne, ha valamiképpen rá tudnák venni, hogy mondjon le közéleti tevékenységéről.

A második világháború kitörése előtti évben hallgathattam Russell Oxfordban tartott előadásait. A közönség zsúfolásig megtöltötte a termet: volt, aki a padlón ülve hallgatta a sovány, élénk szemű, mindig az értelemre apelláló előadót. Cáfolhatatlan logikával beszélt a nagyhatalmak politikai manővereiről, a háborús készülődésekről, az angol birodalom elavult voltáról; egy olyan új társadalmi rend szükségességét hangsúlyozta, melyben az igazságosság érvényesülhet. A hallgatóság csendben figyelt minden szóra, közben gondolatban talán vitába szállt az előadóval. Két kérdés egészen világossá vált: a fasizmus a béke legnagyobb ellensége, lángba boríthatja a világot; a fennálló társadalmi és politikai rendszer elavult, és nemcsak a népek fölé- meg alárendeltségét kell felszámolni, hanem azokat a megkövesedett erkölcsi felfogásokat, eszméket, tradíciókat is, amelyek még mindig rabságukban tartják az embereket. Amit akkor az előadásról egyik diáktársam megjegyzett, úgy vélem, ráillik Russell egész tevékenységére:

„Lehet, hogy amit mond, az nem mind helytálló, talán könnyen meg is cáfolható, de feltétlenül rábírja az embert arra, hogy elgondolkozzék arról a társadalomról és világról, amelyben él, mert jelen formájában túl sok benne az elavult holmi, és a dolgok a fejük tetején állanak.“

Bertrand Arthur William Russell, Wales Trelleck nevű helységében, arisztokrata családban született. Nagypapja, John Russell ismert nevű történész. Korán árvaságra jutott, de mint előkelő gazdag család sarja megkapta a múlt század végére jellemző angol vallásos, tradicionális, konzervatív és puritán szellemű nevelést. Ez ellen az arisztokrata eszménykép ellen már 15 éves korában lázadni kezd, de — amint önéletrajzában megvallja — teljes „megtérése“ csak 29 éves korában. 1901-ben következett be, amikor már a cambridge-i egyetem tanára volt. „Megtérése“ teljes szembehelyezkedést jelentett addigi társadalmi és erkölcsi felfogásával és új, meglepő érzékenységet a társadalmi igazságtalanságokkal szemben. Egyelőre azonban főként matematikai és filozófiai problémák foglalkoztatták, és 1903-ban megírta a tudományos világban feltűnést keltő művét, a *The Principles of Mathematics*-ot, amelynek tárgyát azután nagy hírű tanártársával, A. N. Whiteheaddel továbbfejlesztette. Közös munkájuk eredménye a korszak jelentős alkotása, a *Principia Mathematica* (1910—1913).

Közben Cambridge-ben több kollégájával együtt pacifista lett, de amikor 1914 júliusában kitört az első világháború, szomorúan kellett tapasztalnia, hogy egyedül maradt, mert legjobb barátai, köztük munkatársa, Whitehead, „vadul harciasak lettek“. Nemsokára tanári állásától is megfosztották. A háború egész sor alapvető kérdés átgondolására készítette. Ettől kezdve egész élete meg nem alkuvó küzdelem volt. 1918 májusában pacifista kiállásáért bebörtönözték. Börtönében könyvet írt *Bevezetés a matematikai filozófiába* címen, és hozzákezdett egyik főművének, az *Analysis of Mind*-nak a megírásához. A háború után ellátogatott a Szovjetunióba, majd hosszabb ideig a pekingi egyetemen és az Egyesült Államokban tartott előadásokat.

Elvi meggyőződését újra próba elé állította a fasizmus térhódítása és a hitlerizmus fenyegető veszedelme. Antifasizmusában feladta az erőszakmentesség elvét, mert úgy vélte, hogy a hitlerizmust minden eszközzel meg kell fékezni és el kell fojtani. A második világháború után a békemozgalom egyik szellemi vezetője lett. Harcolt a gyarmati népek felszabadításáért és az egyre gyakoribbakká váló amerikai beavatkozások ellen. 1966-ban részt vett annak a nemzetközi törvényszéknek a létrehozásában, amelynek célja az amerikaiak Vietnamban elkövetett háborús bűntetteinek kivizsgálása volt.

Születésének századik évfordulója alkalmából egyik, a természetről, a társadalomról, az erkölcsről, a boldogságról és a tudományról írott, tehát világnézetét tükröző könyvéből közlünk — némi rövidítésekkel — három fejezetet. A könyv eredeti címe *What I Believe*. Úgy véljük, nem tévedünk, ha — formailag talán nem egészen pontosan, tartalmilag azonban helyesen — e címet így fordítjuk: *Ahogy én látom a világot*.

A mindössze öt fejezetből álló művet a szerző 53 éves korában, 1925-ben írta, és azóta több kiadást ért meg. Magyar nyelven most közöljük belőle az első szemelvényeket.

A mű a szerző társadalmi és politikai nézeteit tárja fel, úgy, ahogyan azok az első világháború alatti és utáni belső vívódásaiban, élményeiben, szellemi csatározásaiban kicsapódtak.

Az angol irodalom egyik szembeszökő jellemzője a moralizáló tendencia. Ez érvényesül Russellnél is, és — Shaw-hoz hasonlóan — nem a régi erkölcsök fenntartása mellett kardoskodik, hanem elsősorban éppen leleplezésükre törekszik.

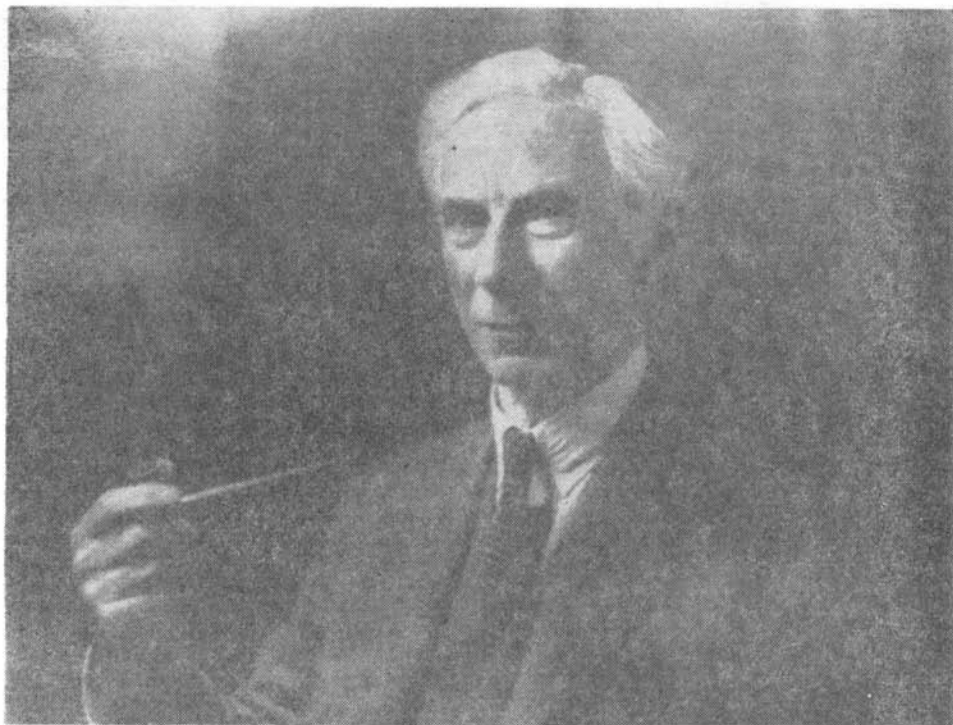
Russell új típusú, nem elefántcsonttoronyban élő, hanem a társadalom megjavításaért küzdő tudós volt. Nézeteivel sok mindenben nem érthetünk egyet. Ma már helyenként szinte archaikusnak tűnő szövege mégsem csupán tudománytörténeti érdekességként hat. Tanulságos újraolvasni a polgári tudósok egyik leghatalmasabb képviselőjének a tudományos-műszaki forradalom kibontakozását közvetlenül megelőző korszakból keltezett írását, amely — minthogy hitelesen illusztrálja az akkori idők szellemi arculatát — még inkább érzékelhetővé teszi az azóta bekövetkezett minőségi változások jelentőségét.

A jó élet

Különböző korszakokban és különböző népeknél a jó életről sok, egymástól eltérő felfogás alakult ki. A különbségek bizonyos mértékben érvekre támaszkodnak; ez a helyzet, amikor a vélemények abban különböznek, hogy bizonyos célok milyen eszközzel valósíthatók meg. Egyesek például úgy vélik, hogy a bebörtönzés jó módszer a bűntettek megakadályozására, mások viszont azt tartják, hogy a nevelés e téren nagyobb szolgálatot tehetne. Hogy az ilyen különbségek esetén hol áll az igazság, az kellő számú bizonyítékkal eldönthető. Vannak azonban különbségek, amelyeknél az igazság ezzel a módszerrel nem ellenőrizhető. Tolsztoj elítélte a háborút, mások viszont úgy vélték, hogy az igazságosságért harcoló katona élete a legnemesebb. Ebben az esetben a célokat illetően van lényeges különbség. Akik dicsérik a katonát, azok rendszerint a bűnösök megbüntetését helyes cselekedetnek tartják. Tolsztoj nem így vélekedett. Ezekben a kérdésekben egyet-

len érv sem tekinthető végérvényesnek. Eppen ezért én is képtelen vagyok bebizonyítani, hogy a jó életről vallott felfogásom helyes-e vagy sem. Felfogásomat csupán elmondani tudom, és remélem, hogy a lehető legtöbben egyetértenek velem. Véleményem ez: *Jó élet az, melyet a szeretet ihlet és a tudás irányít.*

[...] A szeretet és a tudás egyaránt szükségesek, bizonyos értelemben a szeretet mégis sokkal fontosabb, mert az értelmes embereket a tudás keresésére ösztönzi, hogy rájöjjenek, miképpen tehetnének jót azoknak, akiket szeretnek. Ha azonban az emberek híjával vannak az értelemnek, akkor megelégszenek azzal, amit nekik mondtak, és mélyszégyen akaratuk ellenére könnyen kárt okozhatnak. Arra vonatkozólag, hogy mire is gondolok, a legjobb példát talán az orvostudomány nyújtja. Egy ügyes orvos sokkal hasznosabb a páciens számára, mint a legodaadóbb barát, és az előrehaladás az orvosi tudományban a közegészség ügye számára sokkal többet ér-

het, mint az e tekintetben tudatlan jótékonyság. Ennek elenére egy kis jóakaratra még az orvosi gyakorlatban is szükség van, mert ha ez hiányzik, akkor a tudományos felfedezésekből csak a gazdagok húznak hasznot. [...]

A szeretet a maga teljességében két elem — a gyönyör és a jókívánság — feloldhatatlan vegyülete. A szülőnek a szép és jól érvényesülő gyermekek fölött érzett öröme mindkét alkotóelemet magába foglalja. Legnemesebb formájában ugyanez vonatkozik a szerelemre is. De a szerelemben a jóakarát csak ott bukkan elő, ahol a megtartás biztos, mert ellenkező esetben a féltékenység szétrombolja, bár meglehet, hogy a féltékenység a gondolkodás örömét segíti elő. A gyönyör szeretet nélkül kegyetlené válhatik, a szeretet gyönyör nélkül hüvössé és fensőségessé lesz. [...]

Tökéletes világban valamennyi érző lélek minden vonatkozásban tárgya lehet a kiteljesedett szeretetnek, amely feloldhatatlanul összevegyülhet a megértéssel. Ebből azonban nem következik, hogy a mi való világunkban a szeretet érzéseit kellene táplálni minden utunkba kerülő érző lény iránt. Nagyon sokan vannak, akik iránt nem érezhetünk jóakaratot,

mert egyszerűen csömört keltenek bennünk. Erőszakot kellene elkövetnünk természetünkön, ha megpróbálnánk meglátni bennük a szépet, és ezzel eltompítanánk fogékonyságunkat az iránt, ami a természettől fogva valóban szép. Hogy emberi lényeket ne is említsünk, ott vannak a bolhák, a poloskák és a tetvek. Olyan nyomott hangulatban kellene lennünk, mint amilyenben az Öreg Tengerész¹ volt, hogy gyönyört érezzünk, ha ezekre a teremtményekre gondolunk. Igaz, vannak szentek, akik „Isten gyöngyszemeinek“ nevezték őket, de ezek az emberek abban lelték örömlükét, hogy alkalmat kerestek saját szent mivoltuk fitogtatására.

A jóakaratot könnyű szélesebbre tární, de ettől még megmaradnak a maga korlátai. Ha valaki feleségül akar venni egy nőt, nem lehet jobb véleményünk róla azért, mert amikor tudomására jut, hogy más is feleségül óhajtja venni, egyszerűen visszavonul. Az illető olyan esetnek kell tekintenünk, amelynek igazsága a vetélkedés igazságos mezején dől el. Ve-

¹ Utalás Coleridge neves angol költő The Ancient Mariner című ismert versére. (A fordító megjegyzése.)

társával szemben érzelmei mégsem lehetnek egészen jóakaratóak. Meggyőződésem szerint minden olyan tanulmányban, amely a jó étellel foglalkozik, el kell fogadnunk, hogy a jó életben az állati vitalitás és az állati ösztön bizonyos mértékben feltétlenül megmarad; enélkül az élet egyhangúvá és érdekte-

lenné válik. A civilizáció hozzáadhat ehhez valamit, de nem helyettesítheti. Az asketikus szent és az elfogulatlan bölcs ebben a tekintetben nem lehetnek teljes értékű emberi lények. Egy kis csoport belőlük gazdagabbá teheti a társadalmat, de egy olyan világ, amely csak ilyenekből áll, elpusztul az unalomtól. [...]

Az egyéni és a társadalmi üdvözülés

[...] A kereszténység a római birodalomban jött létre olyan népeknél, amelyek teljesen meg voltak fosztva a politikai hatalomtól, etnikai államuk elpusztult, és beolvadtak egy átfogó, személytelen elegybe. A keresztény korszak első három századában a kereszténységet valló egyének a társadalmi és a politikai intézményeket, amelyekben éltek, nem voltak képesek megváltoztatni, bár mélyen meg voltak győződve azok helytelen, rossz hárótól. Ilyen körülmények között az volt a természetes, hogy azt a hitet fogadják el, mely szerint az egyén a tökéletlen társadalomban is tökéletes lehet, és hogy ehhez a világhoz a jó életnek nincsen semmi köze. Hogy mire gondolok, az érthetővé válik, ha összehasonlítást teszünk Platón államával. Amikor Platón fel akarta vázolni a jó életet, nem egy egyént, hanem egy egész közösséget írt le; tette ezt azért, hogy meghatározhassa az igazságosságot, ezt a lényeges társadalmi fogalmat. Számára az állampolgárság természetes adottság volt, és a politikai felelősséget magától értetődőnek tartotta. Csak a görög szabadság elvesztésével kezdett feltűnedezni a sztoicizmus; ez a kereszténységhez áll közelebb, és nem Platónhoz, hiszen a jó életéről individualisztikus nézetet vall.

Nekünk, a nagy demokráciák részeinek rá kellene jönnünk, hogy a szabad Athén erkölce sokkal közelebb áll hozzánk, mint a zsarnoki római birodalomé. Indiában, ahol a politikai körülmények olyanok, mint amilyenek a Krisztus korabeli Júdeában voltak, észre kell vennünk, hogy Gandhi a Krisztuséhoz nagyon is közel álló erkölcsöt hirdet, és emiatt büntetik őt Poncius Pilátus kereszténnyé lett utódai. A szélsőséges indiai nacionalisták azonban nem érik be az egyéni üdvözüléssel: nekik nemzeti üdvözülésre van szükségük. E vonatkozásban a nyugati, a szabad demokráciák felfogását tették magukévá. Néhány

olyan szempontot szeretnénk most felhozni, amelyek tekintetében ez a felfogás, éppen a keresztény hatásoknak tulajdoníthatóan, nem elég mély és nem elég öntudatos, s ezért kibontakozását még mindig akadályozza az egyéni boldogulásba vetett hit.

A jó élet, amint mi értelmezzük, nagyon sok társadalmi feltételt követel meg, és nélkülük nem valósítható meg. Amint mondtuk, a jó életet a szeretet ihleti, és a tudomány irányítja. A tudomány csak ott létezhetik, ahol fejlesztést és terjesztést a milliommok vagy a kormányok felkarolják. Például a rákos megbetegedés terjedése egészen riasztó. Mi hát a teendő? Pillanatnyilag e kérdésre senki sem tud választ adni, mert hiányzik a tudás, és a tudás valószínűleg nem köszönthet be másként, csak olyan tudományos kutatások révén, amelyek előmozdításához alapítványokra van szükség. Továbbá lehetővé kellene tenni, hogy a természettudományokat, a történelmet, az irodalmat, a művészeteket mindenki megismerje, aki erre vágyik. Ehhez pedig a közintézményeknek bonyolult intézkedéseket kellene hozniuk, mert ez a cél pusztán vallási megtéréssel nem valósítható meg. Azután ott van a külkereskedelem, amely nélkül Nagy-Britannia lakosságának fele éhezne, s az éhező emberek közül kevésre fogható rá, hogy jó életet élne. A példák további szaporítása nem szükséges. Fontos az, hogy a világ abban is egységes, ami különválasztja a jó életet a rossztól; egyetlen egység, és aki azzal a kívánsággal hozakodik elő, hogy függetlenül akar élni, az tudatos vagy nem tudatos élsőködő.

Az egyéni üdvözülés eszméje, amellyel a keresztények politikai elnyomásokban vigasztalták magukat, lehetlenné válik, mihelyt kiszabadítjuk magunkat a jó életől alkotott szűkkeblű felfogásunkból. Az igaz keresztény felfogás szerint a jó élet egyenlő az eré-

nyes étellel, és az erény engedelmes-ség Isten akarátának, az Isten akarata pedig magát minden egyének kinyilatkoztatja a lelkiismeret szava által. Ez a felfogás a maga egészében az idegen zsarnokság alatt élő egyének felfogása. A jó élethez nemcsak az erény, hanem sok egyéb is hozzátartozik, például az értelem. A lelkiismeret pedig nagyon csalóka vezető; mivel lényege a zsenge ifjúkorban hallott tanítások elmosódó reminiscenciája, sohasem okosabb, mint tulajdonosának dajkája vagy anyja. A legteljesebb értelemben vett jó életnek jó nevelésre, barátokra, szeretetre s — ha az illető úgy kívánja — gyermekekre, valamint a nélkülözéseket és a szorongásokat kiküszöbölő elegendő jövedelemre, továbbá jó egészségre és nem éppen érdektelen munkakörre van szüksége. Ezek változó mértékben ugyan, de mind a társadalomtól függenek, és a politikai fejlemények elősegítik vagy éppen akadályozzák őket. Jó életet csak jó társadalomban lehet élni, másképpen teljes sohasem lehet az élet.

Az arisztokratikus életeszmeny alapvető hiányossága éppen ebben rejlik. Bizonyos jó dolgok, így a művészet, a tudomány, a barátság e társadalomban is szépen kivirágozhatnak. Megvoltak ezek a

rabszolgaságon alapuló Görögországban, és megvannak nálunk is a kizsákmányolás alapján. Ám a szeretet — együttérzés vagy jóakarát formájában — az arisztokratikus társadalomban szabadon nem fejlődhetik ki. Az arisztokratának azt a meggyőződést kell magába sulykolnia, hogy a rabszolga, a proletár vagy a színes bőrű silányabb anyagból van gyúrva, mint ő maga. A kifinomult angol úriemberek mostanság oly kegyetlenül megkorbácsoltatják az afrikaiakat, hogy azok néhány órai borzalmas haláltusa után kimúlnak. Még ha ezek az úriemberek jól neveltek, művészetkedvelők és elragadó társalgók is, én mégsem hihetem, hogy valóban jó életet élnek. Az emberi természet bizonyos korlátokat szab az együttérzés számára, de azért nem ilyen nagy mértékben. A demokratikusan gondolkozó társadalomban csak az örült viselkedhetik így. Az együttérzés korlátozása, mely az arisztokratikus eszményképben bennerejlik, egyúttal ítéletet is jelent. Az üdvözülés gondolata azért arisztokratikus eszmény, mert lényegében individualisztikus. Ezért az egyéni boldogulás eszméje, bármennyit is magyarázunk és bárhogyan is kiterjesszük, nem lehet alapja a jó életnek. [...]

A tudomány és a boldogság

A moralista arra törekszik, hogy megjavítsa az emberek magatartását. Dicsőretre méltó ambíció, hiszen az emberek viselkedése a legtöbb esetben egyenesen szármalmas. Én mégsem dicsérhetem a moralistát, egyrészt azért a sajátos javulásért, amelyet ő óhajt elérni, másrészt azokért a módszerekért, melyeket célja érdekében felhasznál. Kérdő módszere az erkölcsi buzdítás (intés), igazi módszere (amennyiben mint moralista igazhitű) a gazdasági jutalmak és büntetések szövevényes rendszere. A buzdításnak nincsen semmilyen tartós vagy jelentős eredménye; az újjászületést hirdetőhata-tása Savonarolától kezdve mindig egészen átmeneti jellegű volt. [...]

Az emberek cselekedetei tudatlanságuk vagy rosszindulataik következtében válhatnak értalmassá. „Rosszindulatok“-nak, ha társadalmi síkon maradunk, azok tekinthetők, amelyek mások vágyait meg-hiúsítják vagy, pontosabban, amelyek több kívánságot fullasztanak kudarcba, mint amennyit támogatnak. Azzal az értalmassággal, amely tudatlanságból ered,

nem kell sokat foglalkoznunk; ebben az esetben ugyanis mindössze több tudásra van szükség, s a javulás felé vezető út lényege az alaposabb kutatás és az alaposabb nevelés. A rosszindulatból származó értalmasság azonban már sokkal nehezebb kérdés.

A mindennapi emberben van bizonyos tényleges rosszakarát, részint egyes el-lenségek ellen irányuló rosszindulat, részint a mások bajain érzett személytelen gyönyör. Ezt rendszerint az emberek szép frázisokba burkolják: a konvencionális erkölcsnek legalább fele ilyen célt szolgáló lepel, de szembe kell néznünk vele, ha a moralista célját: hogy cselekedeteinket megjavítsa, el akarja érni. A rosszakarát ezérfeleképpen megnyilatkozik, kis és nagy dolgokban egyaránt: abban az ujjongó örömben, amellyel az emberek valamilyen botrányt kipletykálnak és elhisznek, továbbá a bűnözőkkel szemben alkalmazott kegyetlen bánásmódban, annak ellenére, hogy a jobb bánásmód könnyebben elősegítené megjavulásukat, abban a hihetetlen barbár-

ságban, amellyel a fehér faj kezeli a négereket, és abban a csámcsogásban, amellyel háború idején az öreg hölgyek és a papok hivatkoznak a fiatal emberek katonai szolgálatának szükségességére. Még a gyermekek is tárgyai lehetnek kísérteties kegyetlenségnek: Copperfield Dávid és Twist Olivér nem csupán képzeletbeli alakok. Ez a tényleges rosszakarat az emberi természet egyik legaljasabb tulajdonsága, és ha a világot boldoggá akarjuk tenni, éppen ezt kellene megváltoztatni. Nem valószínű, hogy ennek az egyetlen motívumnak több köze van a háborúhoz, mint az összes gazdasági és politikai indítékoknak együttvéve.

Ha a rosszakaratot, mely adva van, ki akarjuk küszöbölni, vajon hogyan is kell eljárunk? Először azonban hadd próbáljuk megérteni indítékait. Ezek, véleményem szerint, egyrészt társadalmi, másrészt fiziológiai jellegűek. A világ ma, akárcsak bármelyik korábbi korszakban, életre-halálra menő versengésen alapszik. A háborúban az a kérdés merült fel, hogy vajon német vagy szövetséges gyermekek pusztuljon el több — a nélkülözés és az éhínség következtében. (Mindkét oldalon csak a rosszakarat volt meg, egyik félnek sem jutott eszébe, hogy miért ne maradhatnának meg a gyermekek mindkét részen.) A legtöbb ember elméjének legmélyebb rejtékében a pusztulástól való kísértő félelem lappang; ez különösen vonatkozik azokra, akiknek gyermekük van. [...]

Ezért a tudományosan gondolkodó moralistának legfőbb gondja a félelem elleni harc kell hogy legyen. Ez kétféleképpen valósítható meg: a biztonság növelésével és a bátorság gyarapításával. A félelemtől én ebben az esetben mint irracionális szenvedélyről, és nem mint a fenyegető bajt elhárítani igyekvő racionális előrelátásról beszélek. Ha egy színházban tűz üt ki, az ésszerűen gondolkodó ember éppen annyira felméri a szerencsétlenséget, mint a rémületsújtotta. De ő olyan módszereket fog használni, amelyekkel a bajt feltehetően csökkentheti. Ezzel szemben a pánikba esett ember növeli a szerencsétlenséget. Európa 1914-ben olyan volt, mint az ég színház pánikba esett közönsége; nyugalomra, határozott iránymutatásra van szükség, hogy mindenki megmenekülhessen, anélkül, hogy a tolongásban egymást agyontaposják. A viktoriánus korszak — káprázatos külszíne ellenére — a gyors fejlődés időszaka volt, mert a remény és nem a félelem tartotta hatalmában az embereket. Ha azt akarjuk,

hogy fejlődjünk, akkor ismét a remény-ségnek kell uralkodnia rajtunk.

Mindaz, ami az általános biztonságot növeli, feltehetően csökkenti a kegyetlenséget. Ez vonatkozik a háború kiküszöbölésére is, történjék az a Nemzetek Szövetsége segítségével, vagy bármilyen más módon; a nélkülözés megszüntetésével, az egészségügyi helyzet megjavításával, a higiénia és a közegészségügy jobbá tételével és bármilyen más módszerrel, amely a félelmet csökkentheti, hiszen a félelem ott rejtőzködik az emberi agyak mélyén, és amikor aluszak, lidércnyomásos álom formájában felszínre tör. Azzal semmi sem érhető el, ha valaki arra törekszik, hogy az emberiség egy részét a másik rovására biztonságba helyezze: a franciákat az angolok, a tőkéseket a bérmunkások, a fehéreket a sárgák vagy mások rovására. Az ilyen módszerek az uralkodó csoportokban csak a rettegést növelik, mert éppen a harag és az elkeseredés vezetheti az elnyomottakat lázadásra. Biztonságot csak az igazságosság adhat, és igazságosságon én valamennyi emberi lény egyenlő igényeinek elismerését értem.

Azon társadalmi változtatásokon kívül, amelyek a biztonság megteremtésére irányulnak, a félelem csökkentésének van egy másik, közvetlenebb módszere, nevezetesen az olyan életrend, amelynek célja a bátorság gyarapítása. Mivel a csapatban a bátorság mindennél fontosabb, az emberek korán rájöttek a bátorság növelésének módszereire: a nevelés és az étrendre; például feltételezték, hogy az emberi hús fogyasztása e tekintetben hasznos. De a harci bátorság csak az uralkodó kaszt előjoga lett: a spártaiaknak több kellett a bátorságból, mint a helótáknak, a brit tiszteknek több, mint az indiai közkatonaéknak; a férfiaknak több, mint a nőknek, és így tovább. Századokon át az volt a felfogás, hogy a bátorság az arisztokrácia előjoga. Ennek a legcsekélyebb mértékben való növelése az uralkodó kaszton belül rendszerint maga után vonta az elnyomottak terheinek sokasodását, s ez együtt járt az elnyomók félelmének növekedésével, következképpen a kegyetlenség indítékainak maradéktalan megőrzésével. Hogy az embert humanussá tehesse, a bátorságot először demokratizálni kell.

Az utóbbi évek eseményei bizonyos mértékben valóban máris demokratizáltak. A szüfrazettek bebizonyították, hogy van annyi bátorságuk, mint a legmerészebb férfiaknak; erre a bizonyításra azért volt szükségük, hogy elnyerjék a szavazati jogot. A háborúban a közkatonaéknak legalább annyi bátorságra volt

szüksége, mint a századosnak vagy a főhadnagynak, de sokkal többre, mint a tábormóknak. A bolsevikokból, akik magukat a proletariátus bajnokainak tekintik — akármit is mondunk róluk — nem hiányzik a bátorság. Ezt a forradalom előtti tetteik bizonyítják. Japánban, ahol korábban a szamurájok a hadierőnyeket saját monopóliumukká tették, az általános sorozás megkövetelte az egész férfilakosság bátorságát. Így aztán az elmúlt fél évszázadban a nagyhatalmaknál sok minden történt, hogy a bátorság ne maradjon továbbra is az arisztokrácia monopóliuma; ha a helyzet nem ez lenne, akkor a demokráciát a mostaninál sokkal nagyobb veszély fenyegetné.

Am a harci bátorság nem az egyetlen, talán nem is a legfontosabb megnyilvánulása a bátorságnak. Bátorság kell ahhoz, hogy szembeszálljunk a szegénységgel, bátorság kell ahhoz, hogy szembeszálljunk a kinevetetéssel, és bátorság kell ahhoz, hogy szembeszálljunk saját fajtánk ellenségeskedésével. Ezekben a dolgokban gyakran a legbátrabb katona is szánalmasan híjával találhatik. Kétségtelenül bátorság van abban, ha veszedelmek idején nyugodtan és ésszerűen gondolkozunk, és uralkodni tudunk a kétségbeejtő félelem, valamint az eszeveszett düh ösztöne fölött. Ezek persze olyan dolgok, amelyeket a nevelés megadhat. A bátorság összes formáinak elsajátítását könnyebbé teheti a jó egészség, az erős szervezet, a megfelelő táplálkozás és az alapvető vitális impulzusok szabad érvényesülése. A bátorság fiziológiai forrásait esetleg úgy lehetne felfedezni, hogy a macska vérét a nyúléval hasonlítanánk össze. Egészen valószínű, hogy a tudomány a bátorság növelésében nem ismer határt, gyarapíthatja például a veszély tanulmányozásával, a sportszerű életmóddal vagy a megfelelő életrenddel. Az előkelő osztályok fiai mindezeket nagymértékben élvezik, mert egyelőre valamennyi a vagyon fő kiváltságának számít. A közösség szegényebb köreiben hirdetett bátorság, a szabályzatok bátorsága nem olyan, amely együtt járhatna a kezdeményezéssel és a vezetéssel. Amikor a vezetésre alkalmassá tevő tulajdonságok általánosakká válnak, akkor nem lesznek többé vezetők meg vezetettek, és végül megvalósul a demokrácia.

A félelem a rosszakaratnak azonban nem az egyetlen forrása: ebből ered az irigység és az elkeseredés is. A nyomorékok és a púposok irigysége közmondásos, de más, az övéktől eltérő szerencsétlenségek is hasonló következményekre

vezethetnek. A szexuálisan ki nem elégtelt férfi vagy nő hajlamos arra, hogy az irigység rabjává váljék. Ebben az esetben az irigység rendszerint abban nyilvánul meg, hogy erkölcsileg elítéli a szerencsésebbeket. [...] Persze a féltékenységre is az irigység egyik jellegzetes formája: a szerelem irigylük. Az öregek gyakran irigylik a fiatalokat, és ha ezt teszik, hajlamosak kegyetlenül bánni velük.

Amennyire én tudom, az irigységet nem lehet másként gyógyítani, csak úgy, hogy boldogabbá és teljesebbé tesszük az irigyek életét, és a fiatalságban inkább a közösségi vállalkozás, mint a versengés eszméjét fejlesztjük ki. Az irigység legrosszabb változata azoknál fordul elő, akiknek élete a házasságban, a gyermekekben vagy pályájukban nem volt teljes. Az ilyen bajok a legtöbb esetben a társadalmi intézmények megjavításával előzhetőek meg. [...]

Az emberi boldogság gyarapításában a tudomány lehetőségei nem korlátozhatók az emberi természet azon aspektusainak csökkentésére, amelyek a kölcsönös verebességet szolgálják, s amelyeket mi ezért „rosszaknak” nevezünk. Valószínű, hogy a tudomány egyszerűen nem ismer határt abban, amit a tényleges kiválóság gyarapítására megtehet. A közegészség már jelentős mértékben megjavult. Annak ellenére, hogy sokan, akik a múltat dicsőítik, még mindig siránkoznak, ma többet élünk és kevesebbet betegeskedünk, mint bármely osztály vagy nemzet a XVIII. században. Ha a már megszerzett tudományt valamivel még jobban hasznosítjuk, akkor sokkal egészségesebbek lehetünk, mint amilyenek most vagyunk. A jövő felfedezései, feltételezhetően, ezt a folyamatot óriási mértékben meggyorsítják.

Életünkre ez ideig a legnagyobb kihatásuk a természettudományoknak volt, de a jövőben a fiziológia és a lélektan valószínűleg ezeknél többre lesz képes. Amikor rájövünk, hogy az emberi jellem milyen nagy mértékben függ a fiziológiai feltételektől, akkor, ha éppen akarjuk, olyan emberi típusokat alakíthatunk ki, amelyeket mi magunk is megcsodálunk. Az értelem, a művészi képesség, a jóakarát — a tudomány révén mindezek kétségtelenül gyarapíthatók. Úgy tűnik, hogy a jó világ létrehozásában annak, *ami véghezvihető*, aligha van határa, ha a tudományt okosan akarjuk kiaknázni. Más helyen kifejtettem arra vonatkozó félelmeimet, hogy azt a hatalmas erőt, amely a tudományból származik, talán az ember nem tudja majd

bölcsen felhasználni. Jelenleg az érdekel, mi mindent megtehet az ember, ha akar, nem pedig az a kérdés foglalkoztat, hogy vajon választása nem esik-e inkább az ártalmas cselekedetekre.

A tudománynak az emberi életre való alkalmazásában van egy olyan magatartás, amellyel bizonyos mértékben egyet-érték, ámbr végeredményben nem vagyok egy véleményen. Azoknak a magatartásáról van szó, akik félnek a „természetellenestől“. Európában ennek a felfogásnak persze Rousseau a nagy képviselője, Ázsiában azonban 2400 évvel korábban Lao-ce még meggyőzőbben hirdette. Én azt hiszem, hogy a „természet“ csodálásában benne rejlik az igazság és a tévedés bizonyos keveréke; én a magam részéről fontosnak tartom, hogy ezeket szétválasszuk. Talán kezdjük azzal, hogy mi is a „természetes“. Egyszerűen szólva: mindaz, amihez e tétel védelmezője már gyermekkorában hozzászokott. Lao-ce ellenzi az utakat, a kocsiakat és a hajókat: szülőfalujában, feltehetően, mind ismeretlenek voltak. Rousseau ezekhez már hozzászokott, és nem tekinti őket olyanoknak, mint amelyek a természet ellen volnának. De nem fér kétség ahhoz, ha Rousseau annyit él, hogy megláthassa a vasutat, dörgedelmes szavakat mondott volna ellene. A ruházat, az ételkészítés túl régi ahhoz, hogy a természet legtöbb apostola ellenesse, noha ellene van mindannak, ami új divatként kezd feltűnni. [...]

A „természet“ javára az emberi vágyak birodalmával kapcsolatosan még sok mindent el kellene mondanunk. Egy fér-fira, nőre vagy gyermekre olyan életmódot kényszeríteni, amely meghiúsítja legerősebb ösztöneiket, nemcsak kegyetlen, hanem veszedelmes eljárás is. Ilyen értelemben, bizonyos fenntartások mellett, a „természet“ szerinti életet kell javasolnunk. Talán nincs mesterségesebb dolog, mint egy földalatti villamosvasút, de nem követünk el erőszakot a gyermek természetén, ha elvisszük, hogy ezen utazzék, sőt mi több, csaknem valamennyi gyermek egész csodálatos élményt merít belőle. A mindennapi emberi lények vágyait kielégítő mesterséges dolgok jók, a többiek viszont semlegesek. De semmivel sem védelmezhetjük az olyan életmódokat, amelyek abban a tekintetben mesterségesek, hogy őket a hatalom vagy a gazdasági szükségesség kényszeríti rá az emberekre. Az ilyen

életformák jelenleg, és ezt nem vonhatjuk kétségbe, még bizonyos fokig szükségesekek; az óceáni utazás nagyon nehéz lenne, ha a gőzhajókon nem volnának hajófűtők. Az ilyen szükségességek azonban sajnálni valók, és meg kell találni azokat a módszereket, amelyek révén kiküszöbölhetők. Azért nem panaszkodhatunk, mert bizonyos mennyiségű munkát el kell végeznünk; valóban tiz közül kilenc esetben a munka boldogabbá teszi az embert, mint a teljes semmittevés.

De a túlon túl sok munka és az olyan foglalkozások, amelyeket ma még a legtöbb embernek végeznie kell, nagyon rossz dolog, különösen akkor, ha azok egy egész életre szólnak a rutin rabjává teszik az embert. Nem lenne szabad az életet túl szigorúan vagy túl módszeresen szabályozni. Ösztöneinknek, ha másokban nem tesznek kárt és mások számára nem ártalmasak, a lehetőségekhez mérten szabad érvényesülést kellene kapniuk, és a kalandok elől sem lenne szabad minden utat elzárni. Az emberi természetet tisztelnünk kell, mert az az anyag, amelyből boldogságunk összetevődik, ösztöneinkből és vágyainkból van gyúrva. Nincs értelme olyasmit adni az embereknek, amit elvont értelemben tartunk „jónak“; olyan valamit kell adnunk, amit kívánnak vagy amire szükségük van, mert csak így akarhatjuk igazán valamivel is növelni boldogságukat. A tudomány idővel képes lesz úgy alakítani vágyainkat, hogy azok ne ütközzenek össze mások kívánságaival olyan mértékben, mint ma. Akkor majd vágyainknak sokkal nagyobb hányadát tudjuk kielégíteni, mint manapság. Ebben az értelemben, de csakis ebben válnak „jobbá“ vágyaink. Elszigetelten nézve, egy vágy önmagában se nem jobb, se nem rosszabb, mint a másik, de a vágyak egyik csoportja jobb, mint a másik, ha egészében egyszerre teljesíthető, ezzel szemben a másikban vannak bizonyos összeférhetetlen, nem teljesíthető elemek. Ezért aztán a szeretet jobb, mint a gyűlölet. [...]

A természet, az emberi természetet sem kivéve, fokozatosan megszűnik valami abszolút lenni, és egyre inkább azzá válik, amivé a tudományos művellet alakítja. A tudomány, ha akarja, képessé teszi unokáinkat arra, hogy jó életet éljenek, mert biztosítja számukra a tudást, az önuralmat, és olyan jellemet alakíthat ki bennük, amely inkább az összhanggot, mintsem a szétűzást szolgálja.

Bevezette, válogatta és fordította Bodor András